

УДК 159.99

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.26>**Я. В. Сухенко**кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку
Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти»

ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК БАЗОВИЙ ВИМІР ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Стаття присвячена дослідженню динамічних особливостей особистісного потенціалу педагогічних працівників як потенціалу їх саморегуляції та базового виміру особистісного розвитку. Емпіричне дослідження проведено серед педагогічних працівників, зокрема, вчителів, практичних психологів, соціальних педагогів, керівників закладів загальної середньої освіти. Загальна кількість учасників, які взяли участь на різних етапах дослідження, 800 осіб, вік $\mu = 41,4 \pm 10,4$ року. Статистична процедура включала однофакторний дисперсійний аналіз, частотний аналіз, факторний та кластерний аналізи. За моделлю дослідження особистісного потенціалу, що включає три підструктури (потенціали самовизначення, потенціал реалізації та потенціал збереження), вивчено взаємозв'язки між такими функціями саморегуляції, як орієнтація, реалізація та збереження в різнотипових життєвих ситуаціях. Показано, що загальний діапазон розвитку особистісного потенціалу включає 7 типів і кожен із них відповідає певному періоду (стадії) особистісного розвитку. Стабільний період пов'язаний зі стабілізацією особистісного потенціалу та з переформатуванням його внутрішньої структури; проявляється в діяльнісно-стабілізуючому, орієнтаційно-стабілізуючому та комплексно-стабілізуючому типах структурно-функціональної організації; забезпечується взаємокомпенсуючою динамікою потенціалів самовизначення та реалізації, а також зниженням потенціалу збереження. Перехідний період особистісного розвитку являє собою міжсистемний перехід до принципово нового потенціалу особистості та характеризується підвищенням особистісного потенціалу на стадіях застою, передтравми та посттравми та зниженням особистісного потенціалу на стадії травми. При цьому застійно-зберезувальний, пошуково-проективний, травматичний та посттравматичний типи особистісного потенціалу виконують відповідно дісоціативну, пошуково-антиципативну, руйнівну та інтегративно-асоціативну функції. Представлено циклічну модель особистісного розвитку як розвитку особистісно-регуляторного потенціалу педагогічних працівників. За результатами лонгитюдального дослідження визначено, що особистісний потенціал змінюється в часі різноспрямовано (підвищується, знижується, залишається константним) і таким чином доведено нелінійність особистісних змінювань і розвитку.

Ключові слова: стабільний період розвитку, перехідний період розвитку, потенціал самовизначення, потенціал реалізації, потенціал збереження, особистісні змінювання.

Постановка проблеми. Традиційно в психологічних розвідках вивчаються окремі особистісні риси, установки, психічні процеси, властивості. При цьому особливої актуальності набувають дослідження динамічної особистості, що існує в динамічному світі та здатна не лише адаптуватися, пристосовуватися до нього, а й змінювати, перетворювати його під себе, особистості, що являє собою скоріше «перехідний процес, ніж закінчений продукт» [4]. Цим пояснюється і потреба у вивченні особливостей системної організації особистості в цілому, її складної архітекτονіки та схем опосередкування. Дослідження особистісного потенціалу, як інтегральної характеристики особистісного розвитку та зрілості, відкриває такі можливості.

Мета статті – дослідити динамічні особливості особистісного потенціалу (ОП) педагогічних працівників як базового виміру їхнього особистісного розвитку (ОР).

У дослідженні проблеми особистісного розвитку та розвитку особистісного потенціалу спираємося на праці Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Максименка, Т. Титаренко, а також фокусуємося на теорії особистісних змінювань П. Лушина, діяльнісно-смысловому підході та концепції особистісного потенціалу Д. Леонтьєва.

Емпіричне дослідження проведено серед педагогічних працівників, зокрема, вчителів, практичних психологів, соціальних педагогів, керівників закладів загальної середньої освіти. Загальна кількість учасників, які взяли участь на різних етапах дослідження, 800 осіб, вік $\mu = 41,4 \pm 10,4$ року. Статистична процедура включала однофакторний дисперсійний аналіз, частотний аналіз, факторний та кластерний аналізи, проведена за допомогою SPSS.17.0.

Виклад основного матеріалу. Особистісний розвиток пов'язується зі смисловою сферою особистості, її цінностями, переконаннями

смісловиттєвими орієнтаціями, цілями, з формуванням і змінами її ідентичності. Діалектична природа особистісного розвитку розкрита П. Лушиним у його теорії особистісних змінювань. Дослідник розглядає особистість як відкриту динамічну систему, що підтримує життя завдяки самоорганізації в єдності із середовищем і перебуває в постійному переході до різних форм ідентичності; доводить, що базовим її виміром є особистісні змінювання; що незворотний, нелінійний, мало-передбачуваний процес особистісного розвитку забезпечується в стабільних періодах – особистісним розвитком у межах наявного особистісного потенціалу, в кризових – міжсистемним переходом до принципово нового потенціалу особистості та характеризується набуттям нової ідентичності. Модель особистісного розвитку як змінювання, за П. Лушиним, включає стабільні та перехідні періоди, яким відповідають 5 стадій: стабілізації, застою, нелокалізованості або передтравми, травми та посттравматичного розвитку [3].

Як інтегральну характеристику особистісного розвитку досліджуємо особистісний потенціал як потенціал саморегуляції особистості. ОП розглядається Д. Леонтьєвим як складна системна організація психологічних характеристик, що позначає базовий вимір особистості, власне особистісне в особистості; як міра особистісного розвитку, що не співпадає з розвитком психічним, моральним, інтелектуальним і визначається як «... здатність особистості проявляти себе як особистість, виступати автономним саморегульованим суб'єктом активності, що здійснює цілеспрямовані зміни в зовнішньому світі та поєднує стійкість до впливу зовнішніх обставин і гнучке реагування на зміни зовнішньої та внутрішньої ситуації» [2, с. 16]. Зауважимо, що в підходах до розуміння саморегуляції ми дотримуємось інтерсуб'єктної логіки та виходимо з того, що її розвиток насамперед пов'язаний з усвідомленням особистісних і соціальних ресурсів розвитку та є не стільки процесом засвоєння культурно-історичного досвіду саморегуляції, скільки вироблення нових його способів на рівні колективного суб'єкта [3]. Емпірична модель дослідження ОП включає три підструктури: потенціали самовизначення (ПС), реалізації (ПР), збереження (ПЗ), та дає можливість вивчити взаємозв'язки між такими функціями саморегуляції, як самовизначення, реалізація та збереження в ситуаціях трьох типів. Зокрема, ситуації невизначеності вимагають від суб'єкта визначитися стосовно них, поставити собі цілі та намітити орієнтири їх досягнення; ситуації досягнення – реалізації поставленої або заданої ззовні мети відповідно до визначених критеріїв; ситуації зовнішнього тиску чи загрози – вирішення завдання збереження себе як особистості, свого життєвого світу, своїх цінностей, цілей та планів [2, с. 501].

Результати факторного аналізу базових компонентів (метод головних компонент, обертання Варімакс, КМО – 0,700, Барлета – 0,000), які увійшли до моделі дослідження ОП, узгоджуються з висновками Д. Леонтьєва щодо трикомпонентної структури ОП. З'ясовано, що потенціал самовизначення (18,75% дисперсії) відображає ступінь задоволення життям (0,831), суб'єктивного щастя (0,700), особливості особистісної та соціальної ідентичності (0,719), насиченість стресових подій у житті особистості (-0,468); потенціал реалізації (18,26% дисперсії) – здатність особистості до рефлексії (0,739), саморегуляції (0,680) та самоорганізації (0,608), толерантності до невизначеності (0,482); потенціал збереження (14,93% дисперсії) – актуалізується в ситуаціях тиску, загроз, зниження осмисленості життя (-0,377) та забезпечується копіями «пошук соціальної підтримки» (0,787), «уникнення проблем» (0,690), «вирішення проблем» (0,605).

Результати кластерного аналізу за новими інтегральними змінними дали змогу в загальному діапазоні розвитку ОП виокремити 7 типологічних груп, які відрізняються як за структурно-функціональними характеристиками, так і за загальним показником розвитку ОП. У таблиці 1 зазначено середні значення ОП та його структурних компонентів у різнотипових групах педагогічних працівників, наприклад: Т1-Сн-Рн-Зн – перша типологічна група, що характеризується низьким рівнем розвитку потенціалів самовизначення, реалізації та збереження і т.д.

Встановлено, що низький, або дефіцитарний тип ОП (Т1) проявляється у 12,1% осіб, високий,

Таблиця 1

Типи особистісного потенціалу педагогічних працівників

Тип ОП	Особистісний потенціал, його структурні компоненти (μ)			
	ПС	ПР	ПЗ	ОП
Тип 1 «Сн-Рн-Зн»	1,53	1,69	1,77	1,66
Тип 2 «Сн-Рн-Зв»	1,71	1,55	2,19	1,82
Тип 3 «Сн-Рв-Зв»	1,70	2,21	2,10	2,00
Тип 4 «Св-Рн-Зн»	2,27	1,86	1,97	2,03
Тип 5 «Св-Рв-Зн»	2,09	2,23	1,86	2,06
Тип 6 «Св-Рн-Зв»	2,04	1,73	2,82	2,20
Тип 7 «Св-Рв-Зв»	2,25	2,27	2,46	2,33

або профіцитарний тип ОП (Т7) – у 10,1% осіб. Інші 5 типів розподіляються між 77,8% педагогічних працівників, інтерпретуються як середні або перехідні типи в розвитку особистісного потенціалу.

Припускаємо, що кожен із семи типів ОП відображає функціонально-регуляторну специфіку особистості в різних ситуаціях особистісного розвитку, а їх поєднання у вигляді динамічної циклічної моделі відображає структурно-функціональну динаміку ОП у цілому та розкриває її. Тобто розвиток ОП розуміється нами як стадіальний циклічний процес послідовної зміни типів ОП у визначеному діапазоні, а стадія розвитку ОП – як перехід від одного до іншого типу та визначається як різниця відповідних потенціалів (таблиця 2).

Наведені в таблиці 1 дані дають змогу виділити домінуючі складники в структурі ОП кожного

типу на відповідній стадії особистісного розвитку, а статистика в таблиці 2 – оцінити «приріст» або ступінь розкриття ОП, що має місце у разі відповідних типологічних переходів або стадій розвитку ОП.

Якщо припущення щодо циклічної моделі розвитку ОП як базового виміру особистості правильно і ОП слугує мірою та індикатором особистісного розвитку, то отримані емпіричні дані мають узгоджуватися із сучасними уявленнями про динаміку особистісного розвитку. Для порівняльного аналізу обрано стадіальну модель процесу особистісного розвитку як змінювання П. Лушина [3], що розроблена ним на основі співставного аналізу стадій процесу особистісного змінювання М. Фергусон, Дж. Прочаска, Дж. Нокраса та ін. (таблиця 3).

Таблиця 2

Динаміка особистісного потенціалу та його структурних компонентів у педагогічних працівників

Стадія розвитку ОП	Різниця потенціалів (μ)			
	ПС	ПР	ПЗ	ОП
T1→T2	0,18**	-0,14*	0,43**	0,16**
T2→T3	-0,01	0,66**	-0,09*	0,19**
T3→T4	0,57**	-0,34**	-0,14**	0,03
T4→T5	-0,18**	0,37**	-0,11**	0,03
T5→T6	-0,05	-0,50**	0,96**	0,14*
T6→T7	0,21*	0,54**	-0,36**	0,13*
T7→T1	-0,72**	-0,58**	-0,69**	-0,66**

Примітка: рівень статистичної значущості * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,001$

Таблиця 3

Порівняльна характеристика стадій розвитку особистісного потенціалу та особистісного розвитку за П. Лушиним

Період/стадія розвитку ОП, особливості його структури	Період/стадія особистісного розвитку за П. Лушиним
1	2
<i>Перехідний період особистісного розвитку (ППОР) як міжсистемний перехід до принципово нового потенціалу особистості</i>	
<i>Стадія-перехід «Т5→Т6». ОП підвищується за рахунок максимальної реалізації потенціалу збереження. Готовність до реалізації цілей, здатність до рефлексії, ресурс толерантності до невизначеності знижуються. Смесложиттєві орієнтації розмиваються, наявна ідентичність, відчуття щастя та задоволення життям «капсулюються». Активізація копінг-поведінки засвідчує як зовнішню, так і внутрішню напругу, неоднозначність і суперечливість особистісних процесів.</i>	<i>Стадія відносного застою</i> полягає у вичерпанні ресурсів наявної ідентичності, зафіксованої в «Я-образі». Життєві принципи, установки, способи дій з успіхом підтверджуються, середовище (як внутрішнє, так і зовнішнє) набуває ознак «проникного» та передбачуваного». Формується внутрішнє протиріччя між «Я-образом» і почуттям невдоволення, що призводить до дисоціації особистості.
<i>Стадія-перехід «Т6→Т7». ОП підвищується та сягає піку. Потенціал самовизначення підвищується, «особистісна капсула» потроху розкривається, дисбаланс між потенціалом реалізації та збереження майже вирівнюється, але копінгіві стратегії все ж відіграють провідну роль. Максимальний ступінь прояву ОП пов'язаний із виникненням потреби у самовизначенні як перевизначенні себе. Її реалізація забезпечується балансуванням на межі «збереження наявного – реалізація нового».</i>	<i>Стадія нелокалізованості або передтравми:</i> особистість знімає власні межі, за допомогою механізму «автоматизованої оцінки», альтернативного раціональному способу переробки інформації, сканує навколишню дійсність на наявність емоційно значущого об'єкта – як зовнішньої проєкції неусвідомленої тенденції до саморозвитку, зміни власної ідентичності у формі нового «Я-образу», відповідно, до так званої «захопленої ідентичності».
<i>Стадія-перехід «Т7→Т1». ОП різко знижується на фоні синхронного зниження всіх функцій саморегуляції. Тип «Сн-Рн-Зн» є найнижчим у типологічному діапазоні та співвідноситься із ситуаціями кризовими, травматичними, «обнуління», коли уявлення про власну ідентичність, смесложиттєві орієнтації, цілі, цінності відсутні або мінімальні, стресостійкість «нульова», в поведінці та діяльності – ступор.</i>	<i>Травматична стадія:</i> її критерієм виступає наче «зупинка» в русі особистості, що зумовлена інтерференцією ідентичностей. Суб'єкт переживає емоційний шок, який зумовлений різким зростанням дисоціативних процесів: «захоплена ідентичність» вступає в протиріччя з ідентичністю суб'єкта, що віджила, але є звичною для нього, створюється підґрунтя для напрацювання принципово нових її засад.

1	2
<p><i>Стадія-перехід «Т1→Т2→Т3».</i> ОП підвищується, проявляється орієнтація на збереження та самовизначення, на досягнення та реалізацію цілей. Людині вдається просунути у визначенні життєвих орієнтирів, розумінні власної ідентичності: спочатку за рахунок підсилення копінг-поведінки, пізніше – через рефлексію, саморегуляцію, толерантність до невизначеності.</p>	<p><i>Посттравматична стадія:</i> зумовлена десенсибілізацією особистості, взаємною адаптацією антагоністичних ідентичностей, відбувається соціальна десенсибілізація природного інтегративного процесу з іншими суб'єктами, що володіють альтернативними способами інтерпретації соціальної дійсності.</p>
<p><i>Стабільний період особистісного розвитку (СПОР) у межах наявного особистісного потенціалу</i></p>	
<p><i>Стадія-перехід «Т3→Т4→Т5».</i> Рівень розвитку ОП не змінюється, але трансформується його внутрішня структура. ПЗ стабільно знижується, ПС та ПР виявляють компенсуючу динаміку: розширення можливостей для пізнання себе нового змінюється апробацією себе нового в плані досягнень, реалізації наміченого.</p>	<p><i>Стадія відносної стабілізації:</i> відрізняється виникненням нових можливостей особистості в середовищі, що набуває ознак супротиву та непередбачуваності. В особистості з'являється стимул для нових переживань, пізнання нового, відновлюється здатність до розвитку [3, с. 282–283].</p>

Порівняльний аналіз дає змогу стверджувати, що *стабільний період особистісного розвитку (СПОР)* пов'язаний зі стабілізацією та збереженням наявного/досягнутого рівня розвитку ОП та відбувається за рахунок трансформацій його внутрішньої структури: взаємокомпенсуючої динаміки потенціалів самовизначення та реалізації на фоні стабільного зниження потенціалу збереження. У плані зовнішніх умов/причин розвитку це означає, що на цьому етапі ситуації тиску та загроз відходять на другий план, натомість актуалізуються ситуації, що потребують більшої визначеності та реалізації. Внутрішні регуляторні функції особистості проявляються тим, що копінгіві стратегії поведінки втрачають актуальність і поступаються місцем дихотомічній стратегії «самовизначення-реалізації». Психологічними індикаторами успішної реалізації стратегії самовизначення є підвищення рівня особистісної та соціальної ідентичності, суб'єктивного відчуття щастя та задоволення життям, стійкості до стресу; стратегії реалізації – підвищення рівня рефлексивності, усвідомленої саморегуляції та самоорганізації діяльності, а також толерантності до невизначеності як альтернативної стратегії досягнення цілей. Основний зміст цього періоду полягає в знайомстві людини з собою новою, в апробації особистісних ресурсів, у пошуку та використанні нових можливостей, загалом – у максимальному наближенні до себе, в пізнанні та використанні себе для себе та для інших, через себе та через інших.

Період стабільного особистісного розвитку змінюється *перехідним періодом особистісного розвитку (ППОР)*, що являє собою міжсистемний перехід до принципово нового потенціалу особистості та пов'язаний як з підвищенням, так і зі зниженням ОП. *На стадії застою* потенціал саморегуляції починає активно розкриватися за рахунок потенціалу збереження, при цьому потенціал самовизначення «консервується», потенціал реалізації знижується. Такий функціональний перерозподіл експлікує зародження суперечливості внутрішніх умов і зовнішніх причин розвитку: прогнозованість, визначеність

ситуації, зменшення або відсутність цілей та можливостей їх досягнення, зростання тиску, напруги тощо. Функції саморегуляції мобілізуються в копінгівій поведінці, що активізується на фоні намагання зберегти власну ідентичність та залишити все як є, знижується осмисленість життя, розмиваються його орієнтири, деактивується усвідомлена цілеспрямована поведінка та спрямованість на досягнення цілей. Все це свідчить про зародження хаотичних тенденцій у більш-менш збалансованій системі особистості, що і визначає ключовий психологічний зміст такої стадії. *На стадії нелокалізованості/передтравми* ОП досягає пікового значення. Проте домінуюча на попередній стадії стратегія збереження-застою набуває нового змісту – збереження як розширення границь особистості. На цій стадії ОП розкривається максимально та спрямовується на пошук-проекцію нового Я-образу в зовнішньому світі. *Стадія травми* позначається різким зниженням ОП та всіх його структур – його мінімальним значенням, умовним нулем, максимальною невизначеністю, втратою орієнтирів, контролю, зниженням здатності до цілеспрямованої діяльності, реалізації та визначення цілей, до копінгівій поведінки. Наростання дисипативних процесів як хаотичності особистісної організації проявляється у максимальній антагоністичності відживаючого образу-Я та Я-образу прийдешнього. *Стадія посттравми* позначає точку нового відліку в особистісному розвитку як розвитку нової ідентичності та розкритті її потенцій.

Отже, порівняльний аналіз дав змогу встановити відповідність періодів/стадій особистісного розвитку за П. Лушиним та періодів/стадій розвитку особистісно-регуляторного потенціалу, репрезентованих зміною відповідних типів ОП, доповнити уявлення про змістово-динамічні та структурно-функціональні особливості особистісного розвитку як незворотного, нелінійного, малопередбачуваного процесу. Циклічна модель особистісного розвитку, що відображає відповідність типів ОП періодам/стадіям особистісного розвитку, представлена на рисунку 1.

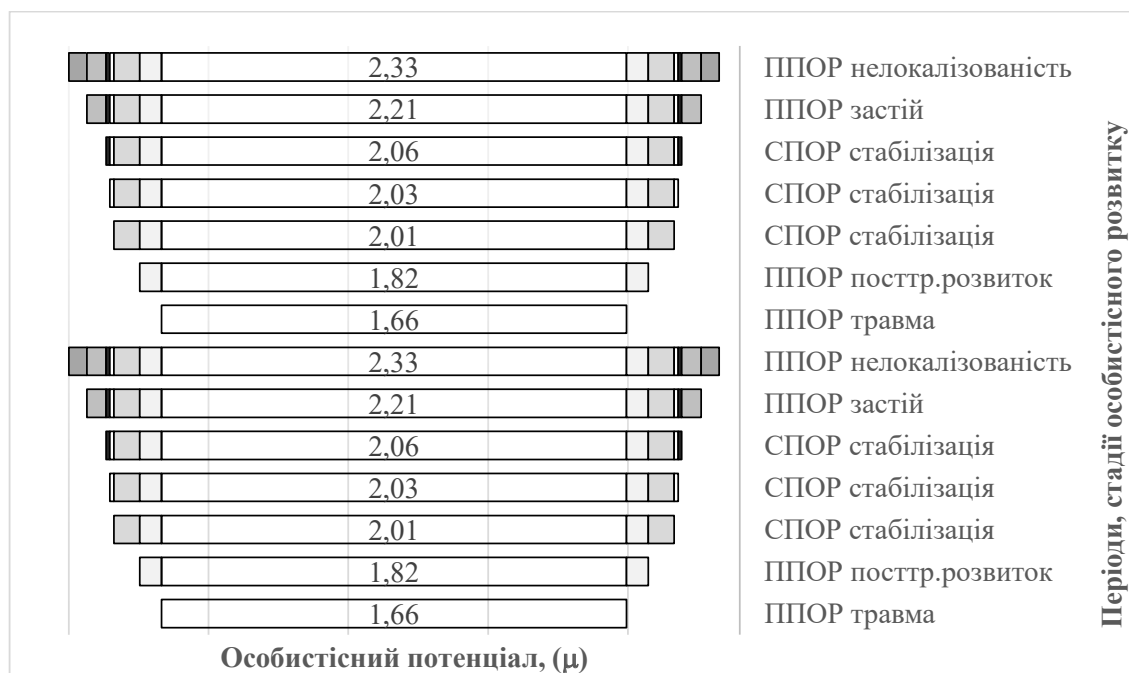

Рис. 1. Циклічна модель особистісного розвитку як розвиток особистісного потенціалу педагогічних працівників, метафорично – «метелик» особистісного розвитку

Візуально ця модель асоціюється з «метеликом» і ми припускаємо, що за метафоричною подібністю міститься й більш глибокий зміст, оскільки власне метафора розуміється «як між-системне перенесення, що забезпечує перехід від однієї до іншої категоріальної системи, від однієї класифікації об'єктів світу до іншої» [1, с. 124]. Американський метеоролог Е. Лоренц вважається автором терміна «ефект метелика», хоча, насправді, він став ним випадково і завдячує редактору, що сформулював у 1972 році назву до його лекції «Передбачуваність: чи може помах крила метелика в Бразилії викликати торнадо в Техасі?». Основна ідея Е. Лоренца полягала в тому, що помах крила метелика, як метафора мінімальної зміни початкових умов досліджуваної системи, здатний як викликати торнадо, так і змінити його траєкторію або взагалі стати причиною його загасання [7].

Модель Лоренца, розроблена ним пізніше, відображає реальні результати вивчення динамічних систем з хаотичною поведінкою (конвекція в атмосфері Землі), що включає різні тенденції: уповільнення, прискорення, зупинки, зміни напрямку. Хаос у цьому разі означає лише те, що мінімальна різниця в початкових умовах призводить з часом до значної різниці на виході, що в довготривалій перспективі наслідки мінімальної зміни умов можуть бути непередбачуваними. Проте хаос не означає хаотичності – дивний атрактор Лоренца, або «метелик Лоренца» є прикладом того, що всі траєкторії розвитку дисипативної системи (відкритої нелінійної системи, далекої від стану термодинамічної рівноваги) так чи інакше обмежені та не полишають пев-

ної множини. Цікавим фактом є й те, що сучасне розуміння фундаментальних закономірностей природи визначає для метеорологів теоретично доступний максимальний поріг прогнозування погоди – два тижня, практики ж говорять про 5–7 днів...

Якщо все ж асоціювати модель особистісного розвитку з «метеликом» Лоренца, то така метафоричність, ймовірно, свідчить про те, що фокусувати увагу на внутрішніх детермінантах і зовнішніх чинниках особистісного розвитку варто в більш короткостроковому прогнозуванні, тоді як загальні закономірності особистісної динаміки можна розглядати парадоксальним атрактором та брати до уваги як більш надійний орієнтир під час проектування та прогнозування особистісного розвитку.

У психології питання щодо науково обґрунтованого прогнозу психічного розвитку пов'язують з реалізацією лонгітюдальних досліджень. Співставлення показників, отриманих в одних і тих самих досліджуваних, за одними й тими самими методиками, але в різний час, дає змогу сформулювати уявлення про часовий зсув, визначити генетичні зв'язки між фазами психічного розвитку і на цій основі дати науково обґрунтований його прогноз. У фокусі цього дослідження перебуває особистісний розвиток як розвиток, який не ототожнюється з розвитком психічним, але дослідження його у часовому вимірі дасть змогу уточнити достовірність емпіричних висновків, представлених вище.

Учасниками лонгітюдального дослідження стали 55 педагогічних працівників. Упродовж року між першим та повторним зрізами вони не брали участі у спеціальному чином організованому навчанні (підвищенні кваліфікації, психологічних

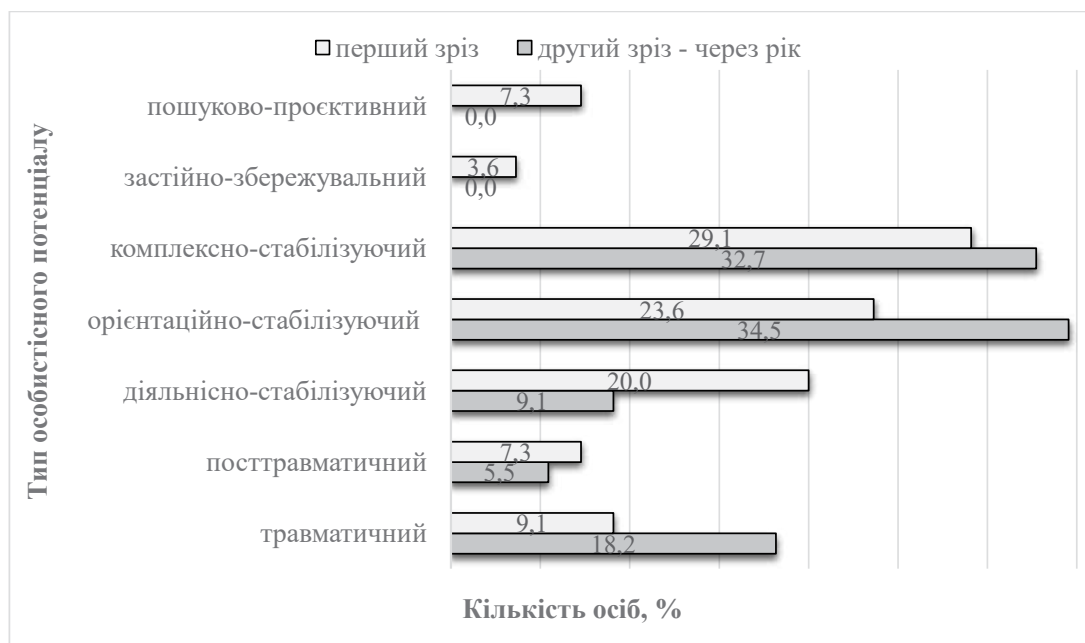

Рис. 2. Типи особистісного потенціалу педагогічних працівників на початку лонгітюдального експерименту та через рік

тренінгах, програмах, спрямованих на особистісний розвиток). Зміни в частотному розподілі типів особистісного потенціалу (їх назви уточнено) в групі педагогічних працівників упродовж року відображені на рисунку 2.

Для співставлення емпіричних розподілів використано хі-квадрат Пірсона та з'ясовано, що розподіл типів ОП у групі педагогічних працівників на початку експерименту та через рік відрізняються між собою. Кількість досліджуваних, які мали застійно-зберезувальний та пошуково-проективний типи ОП і перебували на застійній та передтравматичній стадіях, за рік знизилася на 10,6%; натомість кількість тих, які мали травматично низький та посттравматичний типи ОП сумарно зросла на 7,3%; стабілізаційний тип (сумарно) також зріс на 3,6%. Тобто ОП не є статичною характеристикою та змінюється в часі різноспрямовано (підвищується, знижується, залишається константним), що і є емпіричним підтвердженням нелінійності особистісного розвитку.

Висновки. ОП є базовим виміром особистісного розвитку, змінюється в часі, відображає особливості системної організації та складної архітектури особистості як відкритої динамічної системи. Ступінь розкриття ОП позначається сьома типами та визначає загальний діапазон його розвитку. Кожен з визначених типів відповідає певному періоду (стадії) особистісного розвитку. Застійно-зберезувальний, пошуково-проективний, травматичний та посттравматичний типи ОП проявляються в перехідному періоді особистісного розвитку та виконують відповідно дісоціативну, пошуково-антиципативну, руйнівну та інтегративно-асоціативну функції. Розвиток ОП як переформатування його внутрішньої структури

проявляється в діяльнісно-стабілізуєчому, орієнтаційно-стабілізуєчому та комплексно-стабілізуєчому типах, асоціюється зі стабільним періодом особистісного розвитку та реалізується, головним чином, через регуляторні функції самовизначення й реалізації. Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з розробленням підходів до проектування особистісного розвитку педагогічних працівників в умовах сучасного освітнього простору.

Література:

1. Артемьева Е.Ю. Основы психологии субъективной семантики. / Под ред. И.Б. Ханиной. Москва : Наука; Смысл, 1999. 350 с.
2. Леонтьев Д.А. и др. Личностный потенциал: структура и диагностика. Москва : Смысл, 2011. 675 с.
3. Лушин П.В. Личностные изменения как процесс: теория и практика. Одесса : Аспект, 2005. 334 с.
4. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды. Москва : Смысл, 2002. 462 с.
5. Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості : монографія. / За ред. С.Д. Максименка, С.Б. Кузікової, В.Л. Злиwkова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. 540 с.
6. Сухенко Я.В. Структурно-функціональна типологія особистісного потенціалу педагогічного працівника. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. Вип. 8(37). Київ : Юстон, 2019. С. 116–130.
7. Lorenz E. Predictability: Does the Flap of a Butterfly's Wings in Brazil Set off a Tornado in Texas? 1972. URL: http://eaps4.mit.edu/research/Lorenz/Butterfly_1972.pdf .

Sukhenko Ya. V. Personal potential as a basic dimension of educators' personal development

The article presents the results of an empirical study into the dynamic features of educators' personal potential as their self-regulation potential and the basic dimension of their personal development. The study was conducted on an 800-strong sample of teachers, practicing psychologists, social educators, and comprehensive school principals. The empirical model of personal potential used by the author included three sub-structures: self-determination potentials, realization potential, and preservation potential, which allowed examining the relationships between such self-regulation functions as orientation, realization, and conservation. It was shown that the range of development of personal potential had seven types that correlated with stable and transitional periods of personal development. Cluster analysis revealed the existence of seven types of personal potential, of which low or deficient type was present in 12.1% of the teaching staff, high or sufficient type was present in 10.1% of the teaching staff, with the other five types being distributed among 77.8% of the sample and interpreted as medium or transitional types of personal potential. A stable period of personal development was associated with the preservation of the existing level of personal potential and was provided by mutually compensating dynamics of self-determination and realization potentials, as well as by a stable decrease in the conservation potential. The transition period of personal development was an inter-systemic transition to a fundamentally new personal potential and was associated with the increased personal potential at the stages of stagnation, pre-trauma, and post-trauma, as well as with the decreased personal potential at the stage of trauma. The author presents a model of personal development as development of personal regulatory potential and describes its content using the "butterfly of personal development" metaphor. It was shown that personal potential changed in time: it increased, decreased and/or remained unchanged, thus making personal development a non-linear, irreversible, and unpredictable process.

Key words: *stable period of development, transitional period of development, self-determination potential, realization potential, conservation potential, personal changes, identity.*